

NOĆ PREDAJE

Ponedjeljak, 14. svibnja 1945.

Bitnica se već dva dana kreće puževim korakom u nepreglednoj koloni ljudstva i vozila svih vrsta. Činilo mi se da je sva ona silna žurba, da se stigne nekamo na zapad do saveznika, jenjala ili su joj se ispriječile nepremostive zapreke. Kada smo u subotu napustili Celje, kolona je krenula cestom prema Velenju pa smo ubrzo ušli u tijesnu dolinu rijeke Pake. Krivudava i uska cesta slijedi rječicu Paku uzvodno prelazeći više kraćih mostova. Gusto pošumljeni obronci brežuljaka s obje strane uske kotline jedva da su omogućavali pogled prema nebu. Rječicom Pakom teklo je dosta vode, pa smo bar mogli utažiti žeđ po potrebi. Do Velenja smo stigli tek negdje poslije ponoći, iako je cestom od Celja bilo samo 24 kilometra. U sumraku, te kasnije kada je nastupio potpuni mrak, postalo je kretanje kolone veoma sporo. Mrak je izazvao dodatnu bojazan i strah da smo zašli u stupicu iz koje nema povratka odnosno da nećemo iz nje izići živi.

Zgusnuta se masa ljudi i životinja jedva micala, odnosno više puzala, cestom samo u jednom smjeru uskim klancem. Upotreba bi haubica u tom tijesnom prostoru izazvala užasno krvoproliće u toj zbijenoj koloni, pa je tako vatrena moć bitnice bila svedena na ništa. Nitko od nas u koloni nije mogao znati gdje se nalazi neprijatelj. Jesu li partizani na lijevoj ili desnoj strani kotline? Jesu li zauzeli položaje u šumi iznad nas s obje strane tjesnaca i samo čekanje na pogodni trenutak da napadnu kolonu? Znali smo da se iza nas na nekoliko stotina metara nalazi naša pješačka zalaznica pa od tamo štiti kolonu od partizana. A što ako partizanski odredi pronađu prazninu u našoj bočnoj zaštiti, pa počnu bacači tući po koloni? Dovoljno je da nekoliko snajpera otvori vatru iz strojnica na cestu koja bi u mraku, u tom veoma skućenom prostoru, prouzrokovala strašnu paniku i počinila uništenje među bjeguncima.

Dok smo se provlačili dolinom, sjedio sam pored Viraga koji je vrlo oprezno upravljao zapregom po mraku. Povremeno smo potihom razgovarali kako ne bismo privukli nečije pozornost na nas. To vjerojatno i nije potrebno obzirom na prigušenu škripu kotača po kamenitoj podlozi, te povremeno hrzanje konja. Nakon nešto duže stanke upitao sam Viraga: "Što ako nas iznenada napadnu partizani? Što bi trebalo činiti kada je svuda oko nas toliko ljudi i životinja u tom tjesnacu?" - Virag je podugo šutio, pa onda doda tiho: "Skoči s kola i potraži zaklon iza najbliže stijene! Ali, bit će to tada pravi pokolj, zasigurno!"

Na to sam odgovorio: "Pokolj! Jest, užasan pokolj! Mislim da je potrebno nešto učiniti za našu obranu bar dok je još mrak!" - "Što mislite učiniti, gospon' Zvonko?" - "Slušaj, Virag, ako nastane panika doći će i do bezglave jurnjave zaprega. Može se dogoditi da tada izgubimo kola s našim stvarima, pa i vezu

s bitnicom. Spremit ću najnužniju u naprtnjaču da je mogu brzo dohvatiti ako moramo iznenada napustiti kola i negdje se sakriti. Što misliš o tome?”

Virag je potvrdio žustrim klimanjem glave dodavši: “Ja sam si već priredio sve da mi bude pri ruci. Ponijet ću lako naoružanje s nešto streljiva da bih se mogao braniti u nuždi. Ja se ne želim dalje povlačiti, vjerujte mi!” Uznemirila me je Viragova odlučnost, pa sam ga pokušao primiriti rekavši: “Ti znaš vrlo dobro, Virag, da još nije došao tren da skočiš s kola i nestaneš u mraku. Moramo čekati dok nam se ne ukaže mogućnost da to učinimo, ali isto tako moramo znati gdje su i kuda idu crne ustaše. Zsigurno se ne želim naći između partizana i Bobanovaca ili Luburićevaca. Vidiš li ti neku drugu mogućnost, Virag?”

Virag je morao biti vrlo zabrinut kada je odgovorio: “Bože moj, gospon’ Zvonko, ja ne poznajem ovaj kraj. Nikada u svom životu nisam bio u planinama. Strašno mrzim ovakve ceste u tjesnacu. Strah me je tako skućenog prostora!” Gledao sam mu lice, ali se jedva što moglo nazrijeti. Ja sam isto imao neki čudan mučni osjećaj u trbuhu, pa sam upitao Viraga: “Je li te strah?” A Virag će na to odmah: “Jest, strah me je i nije me sram priznati to”, pa nastavi nakon kraće stanke “vi ste vrlo brzo učili u svom životu. Gospon’ zastavniče, smijem vam to sigurno reći kad ste onako hrabro djelovali u Krapini. Zbilja, divio sam se vašoj odlučnosti!”

“Hvala ti, Virag, ali vjeruj mi, meni nije ništa drugo niti preostalo. Čuj me, stari prijatelju, vjerujem ti više nego svom vlastitom ocu, pa te molim za jednu uslugu. Sjećaš se vrisaka onog jasnika moleći da ga netko ubije. Hoćeš li mi obećati da ćeš mi skratiti muke, ako se takvo što meni dogodi? Ja sigurno ne bih mogao podnijeti takve muke i boli, pa te molim da mi ih skратиš u svakom slučaju!” Viragovo lice mora da je posivjelo pri toj pomisli, a njegov je strah bio više nego očit kada je prozborio: “Za Višnjega Boga, Zvonko, prestanite tako govoriti! VAS UBITI?” - Tajac koji je uslijedio bio je toliko opipljiv kao i strah koji nas je obojicu obuzeo.

Dolina se nešto proširila kako smo se približavali Velenju, a tamo negdje iznad mjesta vidio se odsjaj veće vatre. Približivši se naselju primijetili smo veliki požar koji je suklijao iz neke zgrade desno iznad grada kao na nekoj stijeni. To je bio upravo stravičan doživljaj gledajući jezike buktale vatre kako poigravaju na pozadini dubokih sjena i mraka. Taj mi se je događaj duboko usjekao u pamćenje vjerojatno u svezi s općim depresivnim stanjem u kojem smo se svi nalazili. Možda je netko namjerno podmetnuo vatru na vrlo dominantnoj stijeni neposredno pored gradića Velenja. Jesam li u tom plamenu vidio ruševinu neke tvrđave ili je to bila samo moja uobrazilja?

Nakon Velenja cesta slijedi uzvodno tok rječice Pake čija se kotlina opet sužava. Žubor vode i vlaga u zraku djelovala je umirujuće na svakoga u koloni, pa se je tako jedva mogao čuti neki razgovor ili glasnji zvuk od tamo.

Teška vozila bitnice prolazila su tom uskom cestom u tjesnacu bez većih problema. Zato su pak uski mostovi s oštrim prilaznim zavojima zahtijevali mnogo pažnje jahača četveroprega a pogotovo šesteroprega. Konačno su sve zaprege bitnice prošle preko tih uskih mostova, vjerojatno su umorni konji instinktivno oprezno prelazili mostove. Pred samo jutro, kada je mrak postupno uzmicao pred svjetlom dana, stigli smo do Doliča gdje smo naišli na prugu uskotračne željeznice. Malo zatim prešli smo vododijelnicu kod Mislinje, te tamo ušli u usku kotlinu istoimene rječice. Uskotračna pruga i cesta prate usporedno rječicu Mislinju usko stisnute sve do klanca iza kojeg se otvara kotline s poširokim poljima prema Slovenj Gradecu. Uskoro smo izašli iz klanca, gdje pruga ulazi u tunel, pa se pred nama otvorio pogled na široku dolinu oko Slovenj Gradeca.

Na razglednici pogled na Slovenj Gradec prema jugo-istoku.

Stigli smo do sela Straže, kada se pred nama iznenada pojavio zapovjednik. Satnik je bio jako uzbuđen i ljutit što nas je morao dugo tražiti jer smo navodno toliko zaostali u koloni. "Čekali smo dugo na bitnicu da potpomogne napad ustaša nešto naprijed, tamo kod Šmartna. Ustaše su krenuli u napad da bi otvorili put za Kotlje i Ravne kako bi mimoišli Dravograd." Nije imalo nikakvoga smisla raspravljati sa zapovjednikom o mogućnostima kretanja bitnice u toj zgusnutoj koloni cestom kroz tjesnace Pake i Mislinje. Oko nas se okupilo više vodnika i dočasnika, pa sam sišao s kola da bih nasamo razgovarao sa satnikom. Netko je od okupljenih vrlo glasno upitao: "Kamo idemo, gospodine satniče?" No, satnik nije primijetio tko mu je postavio pitanje ili nije htio odgovoriti.

Prišao sam mu i pozdravio manje formalno, a pogotovo jer sam se preodjenuo da budem manje napadno obučen. Prišao sam bliže satniku, ali je on vrlo glasno nastavio: "Gdje ste bili tako dugo? Zašto niste prije stigli ovamo? Staviti ću vas pred ratni sud, jer niste izvršili zapovijedi. Je li vam to jasno?" Sav sam u sebi uskipio, ali sam se brzo svladao i odgovorio ledeno mirnim glasom: "Gospodine satniče, poštovao sam svaku zapovijed. Nisam svjestan da sam počinio bilo kakav propust. Molim, recite mi, koju to zapovijed nismo izvršili."

Moj odgovor ili način kako sam reagirao je očito djelovao, pa je satnik nešto smirenije, ali još uvijek glasno, nastavio: "U redu, zastavniče! Ja tražim samo da se moje zapovijedi izvrše, a na vama je da to ispravno učinite. To je sve za sada! Nadam se, da ste me razumjeli, zastavniče. To je za dobrobit svih nas." A odmah potom priđe mi bliže zapovjednik, te nastavi vrlo tiho da sam ga ja jedva mogao razumjeti: "Taj je napad bio suluda zamisao. Rekao sam im da bi upotreba haubica bila od malo koristi u tom skućenom prostoru. Pukovnik Štir je pošto-poto tražio da haubice prate ustaše u njihovom napadu po strmim obroncima Plješivice. Rekao je, da smo uspjeli kada smo prešli Bilogoru. Ah, svi su u grdnom strahu, a pogotovo ustaše, jer se nešto priča o tome da će Amerikanci ustaše predati Rusima. A vi znate što to znači, zar ne?"

U prvi sam tren ostao iznenađen podacima, odnosno izgledima, koje mi je satnik potajno priopćio. Otpratio sam ga dio puta do njegovih kola dosta daleko ispred bitnice, pa potaknut njegovim povjerljivim načinom razgovora upitah: "Smatrate li mogućim, gospodine satniče, da bi nas Amerikanci ili Englezi mogli predati Rusima? Ako je tako, zašto nastavljamo hodati prema zapadu? Zašto se ne bi predali Jugoarmiji kao redovnoj vojsci koja bi poštovala ženevsku konvenciju o ratnim zarobljenicima? Rat je završen, zar ne?"

"Po Bogu, zastavniče, ne govorite o predaji tako dugo dok su te crne ubojice svuda oko nas! Niste li čuli što se dogodilo domobranima na cesti od Krapine prema Zagrebu kada su se htjeli vratiti kući. Bolje pazite na sebe i držite se uz naše topnike. Dajte da se malo odmore, te nahrane i napoje konje dok još imamo za to vremena. Budite stalno na oprezu i spremni da se odmah možete obraniti u slučaju potrebe. Vratit ću se k vama čim uzmognem." S tim se riječima zapovjednik oprostio od mene i krenuo dalje naprijed, a ja sam se okrenuo i vratio do bitnice. Putem sam pokušavao shvatiti bit te informacije, što mi ih je ispričao satnik, u nastojanju da sredim svoje misli i priprelim se na neugodnosti koje su nam sigurno predstojale.

Kod sela Straže smo stajali više sati pa smo iskoristili priliku da se pomno pobrinemo o stanju naših zaprega. Pored nas su prolazile postrojbe pješništva, pa sam uskoro primijetio da je sve manje ustaških vojnika u njima. Nakon nešto vremena primijetio sam da u prolazu ne vidim više niti jednog Crnca tj. ozloglašanih ustaša u crnim odorama. Jesu li sada svi oni već otišli naprijed, te ih više nema u našoj zalaznici? I dok sam tako bio zadubljen mojim promatranjima, pojavile su se odjednom grupe naoružanih osoba kako izlaze iz šuma. Te čudno odjevene skupine kretale se uz sam rub šume i nešto podalje od ceste, ali u suprotnom smjeru od našega. Neki su među njima stali, te prišavši bliže cesti, razmotali barjak sa zastavom bijele, plave i crvene boje u čijoj je sredini bila velika crvena petokraka zvijezda. Pa to su partizani!

Oni su izašli iz šuma te sada hodaju na domak ceste smjerom odakle smo došli. Eto, tu nam je na domak prišao "neprijatelj" te prolazi pred našim nosom krećući prema Celju odakle smo pobjegli. Kada su prišli dovoljno blizu, da se s njima može razgovarati, neki se pametnjaković oglasi: "Tko ste vi sa tom crvenom zvijezdom na svojoj zastavi?" i odmah je dobio odgovarajući odgovor jednog barjaktara: "Mi smo oslobodioci! Mi smo narodna armija, a vi ste svi izdajice i suradnici fašista!"

Mimohod protivnika. Desno hodaju Slovenački partizani u susret JA prema jugu.

Pa opet se neki mudrijaš javi: "Zašto nas ne pokušate zaustaviti? Zašto idete u protivnom smjeru?" Ovaj puta je dobio mnogo odrješitiji i jasan odgovor: "Mi idemo da se pridružimo Jugoslavenskoj armiji koja vas goni. Armija vam je za petama i nećete joj pobjeći! Sve ćemo vas pohvatati, vas izdajice i njemačke lakaje! Rat je završen! Smrt fašizmu - sloboda narodu!"

Dakle, tu smo! Po prvi puta sam sada svojim ušima čuo partizanski ratni poklik: smrt fašizmu - sloboda narodu! Čuo sam za taj poklik, ali ga nisam mogao izreći, jer za to nije bilo prilike. Nisam se mogao pridružiti partizanima, pa sam se tako, kao vjerojatno i mnogi drugi, sada nalazio u toj koloni u bijegu. Situacija je postala posve nestvarna i idiotska za nas, pa nam nije ništa drugo preostalo nego da tu stojimo kao da smo zaleđeni ili hipnotizirani. Malo nakon tog kobnog susreta, stigla je zapovijed da krenemo dalje na zapad. Napustili smo konačno cestu kroz tjesnace Pake i Mislinje u nedjelju 13. svibnja 1945. Negdje oko podneva, tog lijepog i sunčanog dana, spazili smo pred nama široku i zelenu dolinu odakle je do Slovenj Gradeca cestom samo oko 15 kilometara.

U rano poslijepodne prolazili smo kroz naselje Turiska Vas na domak prostranoj dolini. Na zelenom brežuljku desno od ceste bila je mala crkvića obasjana suncem dok su na suprotnoj strani padine planine bile prljavo ocrnjene, te pokrivene pepelom. Ovdje mora da su se vodile teške borbe prije kraćeg vremena, jer se iz zgarišta kuća i koliba još dizao dim. Drveće i trava su bili spaljeni ili sprženi, pa se pušilo i dizao dim iz još neugašenih garišta.

Pored uske ceste šuma je još tinjala no vidjelo se u njoj podosta pougljenih lešina životinja, a sigurno je tamo bilo i ljudskih trupla vojnika koji su bili ubijeni prigodom jalovog napada da se probije put cestom između obronaka planina.

Za vrijeme našeg prolaza pored tog bojišta saznali smo, da su se za tu usku planinsku cestu vodile žestoke borbe između partizana i u crno odjevenih ustaša. Dakle, to je bila cesta kojom smo mi trebali ići, a o kojoj mi je pričao zapovjednik. Očito je ustašama uspio prodor, pa su nastavili tom planinskom cestom na obroncima planine Plešivec dalje na zapad. Pitao sam se koje su žrtve bile potrebne da se prodre tom cestom? Koliko je bilo ljudskih žrtava na obje strane, rat je već bio završio? Sigurno je, da je svaki od nas mislio isto: "Tamo sam i ja mogao poginuti da nije bilo Božje Providnosti!" Pa tako bih i ja sada bio jedan od onih tamo mrtvacu čije ugašene oči zure prema plavom nebu kroz spržene ili izgorjele krošnje drveća. Mnogi nisu uspjeli proći cestom preko obližnjeg hrpta, pa ne moraju više hodati na zapad u nadi da ih tamo čeka sloboda. Počivajte u miru!

Pričalo se da su u borbama sudjelovale Poglavniku najodanije postrojbe, pa tako i studentska ustaška bojna. Postalo mi je jasno zašto su se žurile male grupe partizana da se pridruže jedinicama Armije, koja nam je bila stalno za petama. Smione i u bezizglednom škripcu veoma vratolomne postrojbe pukovnika Bobana i Luburića, bile su prejake i mnogo moćnije nad mnogim raspršenim i manjim partizanskim postrojbama. Unatoč izvrsnom poznavanju ovoga kraja, svake šume i udoline, gudure i čistine, partizani nisu bili dorasli a niti mogli odoljeti naletu odlučnih ustaških vojnika koji su se borili za opstanak i život.

U blizini Šmartna naišli smo na niz dubokih jaraka koji su bili iskopani prije nekoliko godina sa svrhom da prepječe prolaz motoriziranim vozilima s gusjenicama. Sada su se pod zaštitom tih podubokih protutenkovski jaraka probile napadačke jedinice i tegleća stoka pokušavajući prijeći preko planinskog hrpta da bi stigli do ceste za Kotalj. U usporednim grabama koje su se gubile iza obližnjeg hrpta, vidjela se poneka životinjska lešina, rastepena roba ili rastureni teret, te po koje mrtvo tijelo napadača.

Cijelo poslijepodne, i još u noć, kretali smo se vrlo sporo cestom i tako postupno približavali Slovenj Gradecu. Na tom dijelu našeg puta, od kojih dvadesetak kilometara, tiskala se nepregledna masa umornih, potištenih i otužnih ljudi koji su osjećali da se vrata klopke, u koju su ulazili, mogu zatvoriti svakoga trena. Tegleće su životinje a pogotovo konji pokazivali očite znakove umora i gladi. Naši su konji postupno gubili snagu, nevoljko su slušali nalog da krenu, pa su ostali stajati kao ukopani. Ipak, konjima je bilo nešto bolje, jer su im konjušari nastojali dati piti i hranili ih onim što se još našlo u našim znatno smanjenim zalihama.

Za nas, ljudske spodobе, nije se nitko brinuo, pa tako nije bilo niti hrane za nas, a vodu smo mogli dograbiti samo u kakvom potočiću ili jaruzi. Svi su prozori i vrata na kućama u prolazu, kao i na gospodarskim zgradama, bili zatvoreni, a kapci zabrtvljeni. Na bunarima u dvorištima su skinuli ručke za pumpanje, odnosno odstranili konop ili lanac s kolovrata, tako da nitko ne može dosegnuti vodu iz bunara. Nitko se nije usudio udaljiti s ceste bojeći se da bi time mogao izazvati samo neugodnosti, kako za sebe tako i za ostale u koloni. Nismo znali kakva nam prijete opasnost iza onih zatvorenih kapaka ako bi im se približili. Bili smo svjesni da nas stalno promatraju nama nevidljive oči iz tih mnogih prozora. Do sada nas nitko nije napao na otvorenoj cesti, pa smo se nje držali i koristili zalihe koje smo prije spremili u kola ili ih tamo sakrili u potaji.

U praskozorje ponedjeljka stigli smo konačno do gradića Slovenj Gradec, tog povelikog naselja sa starom gradskim jezgrom te uskim ulicama s mnogo uglova. Prolaz bitnice gradom je prošao bez većih poteškoća unatoč oštrim uglovima, jer je taj bio jednostavniji nego li onaj kroz tjesnace i uske mostove preko Pake i Mislinje. Svi smo odahnuli kada smo konačno prošli kroz cijeli Slovenj Gradec i stigli do jedne velike livade desno od ceste, a nedaleko od sela Pameče. U rano jutro je ta livada vrvjela od ljudi i stoke, pa bi se mogao steći dojam kao da je tu neko veliko logorište. Tu i tamo dizao se dim s otvorenih ognjišta, a stoka je mirno pasla sočnu travu. Mogao bi se steći dojam da se ovdje radi o nepomućenom i bezbrižnom taborovanju. U tom okružju razmišljao sam što se događa u srcima i glavama tih tisuća ljudi. Osjećaju li da je došao kraj njihovom bijegu i da će mnogi od njih uskoro izgubiti živote? Pitao sam se osjećaju li se oni kao ja?

Konačno se našlo prikladno mjesto uz samu cestu gdje se je bitnica okupila, te razmjestila po slobodnom prostoru na toj velikoj livadi. Kasnije, toga prijepodneva, stigla je zapovijed da postavimo topove u borbeni položaj, te usmjerimo cijevi točno na sjever. Poviše pred nama bila je mala crkvice sv. Ane blizu Otiškog Vrha na južnom obronku niskog i podužeg brežuljka usporedno s Dravom podno njegovog sjevernog podnožja. Negdje oko podneva pojaviše se odnekuda zapovjednik i Vlatko. Obojica su izgledala izmučeno i bili razdražljivi, ali su ostali kod našeg logorišta. Vlatko je, u dogovoru sa zapovjednikom, uzbuđenim glasom, zapovjedio da se otvori vatra iz topova preko brežuljka bez određenog cilja. Gađalo se nasumce, te povremeno kako je koji top bio spreman za vatru. Drava je bila udaljena oko 5 kilometara zračne linije, a haubice su otvorile vatru s najvišim podizanjem cijevi, te smo ispucali ostatak trofejnih talijanskih granata. Bila je to posve glupa zapovijed da se puca samo pucanja radi. Je li se topovskom vatrom htjelo nekome nešto pokazati ili se htjelo praviti važnim?

Mene se ta zapovijed nije ticala, pa sam s Viragom stajao nešto podalje odakle smo promatrali tu suludu igru vatrom. Podne je već davno prošlo, pa je odjednom došao kraj toj predstavi. Satnik mi je prišao te zapovjedio da se bitnica odmah spremi za pokret a potom da krene što prije dalje cestom

prema Dravogradu. Nakon toga su se obojica uputili do svojih konja i odjahali tamo odakle su i došli - prema zapadu. Trebalo je dosta vremena dok smo upregli sve zaprege i izvukli topove i lafete do ceste. Polako smo krenuli cestom, na kojoj sada nije bilo više toliko gustog prometa, te prošli kroz Pameče i nastavili do slijedećeg naselja Bucovska Vas. Ali nismo stigli tako daleko, jer smo ponovno zastali neposredno pred račvanjem ceste za Hanžić i Kotle. Tu smo skrenuli s ceste lijevo, te po livadi došli do ruba obližnje šume. Tu su nas dočekali zapovjednik i Vlatko, a njihovi su jahaći konji bili privezani za satnikova lovačka kola. Rekoše nam da ćemo ovdje provesti noć, pa možemo otkačiti topove te razuzdati sve konje. Konje smo povelili do šume i tamo ih privezali za stabla. Nitko nije pitao hoće li bitnica ovdje prenoćiti. Je li to naša posljednja zajednička noć?

Pogled na Bucovsku Vas s ceste prema Dravogradu. U pozadini livada okružena šumom a kuće su novijeg datuma osim posljednje u nizu desno. U toj kući je bilo posljednje zapovjedništvo HOS-a 14. svibnja 1945.

Sunce je već zašlo iza planina, pa su se sjene polako spuštale u kotlinu. Promet je na cesti prema Dravogradu poprilično jenjao tijekom kasnog poslijepodneva tog 14. svibnja. Prostrana livada uz cestu, neposredno do našeg logorišta uz šumu, bila je privlačna za mnoge bjegunce koji su još nailazili od Slovenj Gradeca. Na livadi je bilo sve više manjih i većih grupa koje su počele s pripremama da ovdje provedu noć. Negdje poslije pet sati naš je zapovjednik satnik Matijević dozvao svoja kola s jahaćim konjima za sebe i natporučnika Vlatka. Bez ikakve obavijesti ili pozdrava obojica su uzjahali konje i odjahali cestom prema Hanžiću. Njih su dvojicu pratila zapovjednikova lovačka kola i to je bilo zadnji put da smo ih vidjeli u bitnici.

Virag i ja sjedili smo na kolima i žvakali dvopek s nečim iz naših mršavih zaliha. Videći kako zapovjednik i Vlatko nestaju na cesti bez ikakve riječi pozdrava obratio sam se Viragu: "Virag, čuj, odlučio sam ne ići dalje odavde. Nećemo moći doći do Amerikanaca ili Engleza da im se predamo. Čuo si i sam što se dogodilo hrvatskim vojnicima?" - "Da, gospon' Zvonko, čuo sam da su Amerikanci odbili da im se predaju Hrvati. Ili su to bili Englezi? Ja zbilja ne znam što bih mislio."

“Niti ja ne znam ništa za sigurno. Ali se sigurno nešto događa, jer u kolonama na cesti nismo vidjeli njemačke postrojbe već nekoliko dana. Isto tako više nema u koloni četnika, a niti Čerkeza, zar ne? A danas nisam vidio nijednog od onih crnih ustaša. To je sve čudnovato. Vrlo čudno, zar ne? Što ti misliš o tome, Virag?” - “Imate pravo, Zvonko. Gregl i njegovi specijalci su isto netragom nestali - nismo ih vidjeli već nekoliko dana. Nitko od nas ne zna kamo su i kada otišli.”

“U redu, Virag. Hajd’ da odlučimo što ćemo učiniti kada padne noć. Nećemo se moći više predati savezničkim jedinicama. To je sigurno! Čuo sam negdje usput da će Amerikanci predati svakog hrvatskog zarobljenika Rusima. Ne znam je li to istina, ali se ne možemo uvjeriti u protivno. Ja to ne želim niti pokušati da ne svršim negdje daleko u Sibiru za dugo, vrlo dugo, vrijeme ako ne poginem prije toga.” - “Što kažete, Zvonko? Istina je! Ali što možemo sada još učiniti?”

“Hajd’ da se vratimo natrag odakle smo došli! Hoćeš li poći sa mnom, Virag?” - “Jest, gospon’ Zvonko! Ja idem s vama! Da pitam druge hoće li ići s nama?” U prvi sam se tren prestrašio svojih riječi i prijedloga da se vratimo prema Slovenj Gradecu. To bi značilo, da ćemo se predati Jugoslavenskoj armiji kada naiđemo na njihove jedinice, koje su nas slijedile u stopu. Nakon kraćeg predaha, razmišljajući rekoh Viragu: “Vjerojatno će biti bolje za nas ako ne idemo sami već s većom grupom za slučaj, ako bi nas netko pokušao spriječiti u tome. Hodi sada i porazgovaraj s razumnijim topnicima, u koje imaš puno povjerenje. Prvo razgovaraj s topovođama vodnicima, a tek onda pitaj ostale. Razgovaraj s njima pojedinačno i nemoj našu namjeru staviti na veliko zvono, molim te. Ne zaboravi postaviti nekoga da motri okolicu i da vidi hoće li se zapovjednik vratiti cestom ili će se netko nepozvan pokušati približiti bitnici. Idi sada i javi mi odmah ako što sumnjivo primijetite.”

Kada je Virag otišao imao sam dovoljno vremena u miru još jednom dobro promisliti o svom prijedlogu. Zbilja, nama ne preostaje ništa drugo nego da se vratimo odakle smo došli i da se predamo Jugoslavenskoj armiji. Ako nam to uspije postat ćemo ratni zarobljenici i ostati bar u svojoj zemlji. Svaka druga mogućnost opstanka u toj situaciji značila bi zarobljavanje neke strane vojske, te odvođenje u stranu zemlju, u nepoznato, i tko zna kako daleko od našega doma. Nakon davnog zalaza sunca mrak je dolazio brzo, pa sam počeo s preslagivanjem stvari koje bih mogao nositi bez napora samo u naprtnjači. Ponijet ću samo pištolj s nešto streljiva, te jednu ručnu granatu u slučaju da za mene nema drugoga izlaza prežive. Ne želim trpjeti boli i udes ranjenika, jer sam bio siguran da za nas neće biti bilo kakve medicinske njege.

Vrijeme je prolazilo brzo u tom poslu i u zabavljenosti svojim mislima, pa sam se iznenadio kad je odjednom Virag osvanuo iz sjene šume. Primijetio sam ga tek kada je bio na domak kola, te me nagovorio: “Gospon’ Zvonko! Svi se hoće predati! Mislim, svi topnici i ostatak naših vojnika. Možda je još među njima koji od Greglovih ljudi, ali mislim da nas oni neće omesti u

izvođenju našega pothvata.” Virag se je sav uspuhao i nakon kraćeg predaha nastavio: “Zapovjednik se neće više vratiti! On je uzeo sa sobom svoje stvari u kolima - da, i one natporučnika Vlatka. Otišli su obojica i napustili bitnicu!” - Gle, gle, pomislih, štakori napuštaju tonući brod.

No, to nije bilo sve što mi je Virag htio reći, jer je saznao mnogo toga više: “Uh, znate, Zvonko, toliko se toga priča i čuje od ljudi. Puši mi se u glavi od svega toga. Izgleda da je istina da Saveznici predaju zarobljene Hrvate Titovim partizanima. Partizani su navodno prešli Dravu kod Maribora i prodri u Austriju prije više dana. Sada se Jugo-armija nalazi u Štajerskoj i Koruškoj. Tamo su počeli likvidirati hrvatske zarobljenike koje su im predali Englezi. Što mislite o svemu tome?”

“Sjećaš li se, Virag, što sam ti rekao? Mi se moramo vratiti natrag s ove strane Drave - i to vrlo skoro! Mislim skoro - čim nastane potpuni mrak. Hajmo sada porazgovarati s ostalima.” Mrak se polako spuštao. Obrisi su se planina gubili, jer je sunce već bilo zašlo na zapadu kamo smo krenuli da tražiti spas. Crkvice sv. Petra se još jedva nazirala dok je planina s Tolsti Vrhom bila samo crta na sve tamnijem obzorju neba. Slijedio sam Viraga oprezno gazeći stazom dok nismo stigli do okupljenih topnika. Njihova su se lica jedva mogla nazrijeti u nastupajućem mraku u sjeni šume gdje su se okupili. Vladao je neugodan mir, a čulo se samo muklo toptanje i po koje hrzanje nemirnih konja.

Skup Hrvata u vojničkim odorama i civilu na neodređenom mjestu.

Zastao sam negdje posred okupljenih ljudi i, ne znajući kako bih ih oslovio i što bih im rekao, započeh: “Ostavili su nas same, bez vodstva i zapovijesti. Ja sam za sebe odlučio predati se Jugoslavenskoj armiji, koja nas slijedi u stopu otkada smo napustili Osijek. Mi smo se borili za državu koja je prestala postojati. Taj strašni rat je završio prije 6 dana, a nas nitko o tome nije obavijestio.” - Morao sam predahnuti, jer to što ću im reći može biti kobno za mene. - “Hajde da uništimo naše oružje, te se pokušamo vratiti kući svojim obiteljima. Ne vidim razloga boriti se za nešto što je izgubljeno dok se ostali

svuda oko nas predaju Armiji. Ja ću se vratiti cestom prema Slovenj Gradecu čim nastane potpuni mrak. Svatko je dobro došao, tko mi se želi pridružiti.”

U nastaloj tišini, ne videći pravo lice ljudi kojima sam rekao strašnu istinu o našem položaju, osjećao sam da im moram dati bar neke naputke. - “Ponesite sa sobom samo jedan komad prtljage te jedno lako oružje. Samo toliko koliko može svaki za sebe nositi. Ostavit ćemo konje i kola gdje su sada. U redu, to je sve što sam imao reći. Prvo uništite sve ostalo oružje i streljivo. Znaete sigurno što treba činiti! Onda, počnimo s time odmah. Sretno vam bilo i ostajte živi!” - Kada sam završio nastao je na tren potpuni tajac ne samo u grupi okupljenih ljudi. Tišina je pritisnula, a iz doline ispred nas se nije ništa čulo od tamo okupljene gomile bjegunaca. Sjene su postajale sve duže kako se mrak noći spuštao sve dublje u dolinu. Nebo se zarumenilo na zapadu što je bio znak da će noć biti vedra, a sutra lijepo vrijeme. Hoće li biti mjesečine koja bi nam osvijetlila put u zarobljeništvo? Hoćemo li uopće doživjeti sutrašnji dan?

No nije bilo vremena za duga razmišljanja ili razgovor jer nam je bilo mnogo toga učiniti prije nego li krenemo. Nadzirao sam vađenje zatvarača iz haubica iz kojih smo odvrnuli i izvadili udarne igle. Zatvarače su trebali staviti natrag u cijevi što nisam kontrolirao, ali sam pokupio igle s tim da ću ih baciti negdje usput kada padne mrak. Htio sam se na taj način osigurati za slučaj ako bi se ukazala potreba da moramo koristiti haubice - ovako su bez udarnih igala bile beskorisne. Zatim su počeli skupljati vrećice s barutom koje su rasporili i rasuli barut unaokolo. Na preostalim su granatama topnici odvrnuli upaljače što nije predstavljalo naročiti problem. Ostavili smo jedino šrapnelom punjene granate u njihovim sanducima kod svakog topa. S tim šrapnelskim granatama mogli bi se jedino još braniti u slučaju napada iz blizine. To bi sigurno za nas bila naša posljednja bitka koju vjerojatno nitko ne bi preživio.

Najteže je sigurno bilo konjušarima i jahačima koji su morali ostaviti konje za koje su se mnogo brinuli i stekli povjerenje. Mi smo svi suosjećali s njima jer smo svi bili duboko zahvalni tim umornim i izmoždenim životinjama koje su toliko mnogo učinile za nas. Te jadne tegleće životinje spasile su mnogima od nas život i nisu ništa bile krive zato što smo ih sada morali pustiti na milost i nemilost nepoznatima. Prišao sam Kestenku, te ga hranio posljednjim komadićima kruha. Gladio sam mu njušku, a suza oprostaja kotrljala mi se niz prašnjav obraz. Nisam je obrisao .. neka je!

Popeo sam se na kola i dovršio pospremanje naprtnjače, te provjerio da su na okupu najnužniji predmeti osobne higijene, te neki lijekovi i povoji za rane. Sve je to stalo u malu bijelu bakelitnu kutiju koje sam davno dobio na poklon od ujaka Milana. Tu je bila mala četverokutna kutijica s brijaćim aparatom, dva žileta, te škarama za nokte. Platnenu vrećicu sa četiri zlatnika i svojim ručnim satom (poklon za maturu) stavio sam oko vrata i sakrio pod košuljom. Djedov džepni sat je bio prevelik za vrećicu, pa sam ga stavio u vanjski džep kaputa da mi bude pri ruci. Na bijelom brojčaniku moglo se lako razaznati kazaljke čim bi se otvorio poklopac od crnog srebra. U naprtnjaču sam stavio hlače,

pulover i toplu košulju koje ću presvući kada skinem uniformu. S tim sam svojim civilnim stvarima krenuo na put iz Osijeka za Zagreb koncem listopada 1943., a potom u Stockerau, gdje su nas poslali na školovanje za topničke časnike. Malo je bilo još čistog donjeg rublja, pa je sve to lako stalo u naprtnjaču.

Hrvati u vojničkim odorama i civilu na raskrižju samo 3km od Bleiburga.

Nije ostalo mnogo što za jelo - samo nekoliko komada tvrdog dvopeka, komad slanine i nešto tvrdog sira. Zavezao sam naprtnjaču, te na nje pričvrstio smotanu deku od kašmirske vune koje mi je mama dala za put. Taj lijepi, smeđi, poprilično velik gunj, bio je vrlo lagan i topao što sam već primijetio u nekoliko navrata u proteklih četiri tjedna. Nažalost je gunj izgubio svoje ljepotu jer je bio prilično prljav i prašan. Opasao sam remen s pištoljem, zataknuo ručnu granatu za pojas, a poveći džepni nož stavio u vanjski džep odore da mi bude pri ruci. Automatski pištolj sam rasklopio i izvadio udarnu iglu što je išlo vrlo lako s tim njemačkim MP. Metke sam razbacao da ih nitko više ne nađe. Rat je za mene definitivno završio, a meni preostaje samo samoobrana da spasim život ili da poginem.

Nastala je mrkla noć, a visoko na tamnom nebu treperile su zvijezde. Vrijeme je da se krene. Pogledao sam na djedov sat, pa sam iznenađen primijetio da će skoro biti 11 ura. Vratio sam se do mjesta gdje smo se prije sastali, pa sam usput naišao na manje grupe topnika okupljenih oko topovođa. Nakon kraćeg propitkivanja našao sam grupu s ostalim razvodnicima i vodnicima gdje je bio i Virag. Vladala je neugodna tišina u kojoj se povremeno moglo čuti šaputanje, te rzanje ili tiho toptanje kopita. Prišao sam najbližoj osobi te je dodirnuo prozborivši: "U redu! Ne brini se - ja sam. Došao je tren za pokret!"

Čovjek se okrenu k meni i iznenađen reče: "Oh, gospodine zastavniče. To ste vi već spremni da krenete. Nije li još prerano? Mi smo tek malo prije zakopali zatvarače dublje u šumi. Ne bi li možda još malo počekali?" - "Ne! Mi ćemo ići sada ili uopće ne. Neće biti više kasnije. Tko god mi se želi pridružiti neka

siđe tamo bliže do ceste. Dobro, čekat ću još izvjesno vrijeme, ali onda krećem, pa makar bio sam.”

Krenuo sam puteljkom nešto dublje u šumu te nasumce bacio daleko od sebe udarne igle svaku u drugom smjeru. Tako, sada nitko više neće moći koristiti naše haubice. Vratio sam se do prijašnjeg mjesta i tamo našao veću grupu osoba na okupu kako neodlučno stoje unaokolo. Osjetio sam njihov nemir i nelagodnost, te neobjašnjiv tjelesni miris straha koji me je elektrizirao da mi se koža naježila, a dlake uspravile. I opet sam čuo u sebi ono čudno bubnjanje, kao neki znak upozorenja. Došao je tren da krenem - ne smijem više odgađati svoj polazak!

Tiho se obratih skupljenima: “Tko se god namjerava predati partizanima neka pođe s mnom. Ja ću krenuti natrag prema Slovenj Gradecu i siguran sam da ću uskoro naići na predstraže partizanskih jedinica. Njima ću se predati i tako postati ratni zarobljenik Jugoslavenske armije. Predat ću im se na domaćem tlu i možda ću se jednog dana vratiti kući. Nadajmo se i pomolimo Bogu da u tome uspijemo. Ali, došao je tren za pokret. Sada ili nikada. Hajd’mo!”

Okrenuo sam se i polako krenuo prema livadi, u smjeru križanja na cesti. Šum mojih koraka se gubio u vlažnoj travi na razmekšanoj livadi, ali sam uskoro primijetio da me slijedi više osoba. Malo zatim sam shvatio da me slijedi povećća grupa, pa sam malo usporio da bi me sustigli. Iz mraka izroni odnekuda Virag pored mene noseći u ruci par cipela po čijoj žutoj boji sam prepoznao da je to moj par novih talijanskih cokula.

Tražio sam ih prije u kolima, ali ih nisam našao, pa sam ostao u čizmama u kojima sigurno neće biti jednostavno dugo hodati. “Mislim da bi vam mogle trebati, gospon’ Zvonko. Tko zna kako će nam biti u zarobljeništvu.” Nakon kraće stanke Virag nastavi šapatom: “Sinko, jesi li dobro? Znaš, uzrastao si i iskusio mnogo toga u tih mjesec dana, vjeruj mi. Bog te blagoslovio i čuvao! Hvala ti što si za sve nas donio ovu odluku. Hodaj dalje, ja sam pored tebe! Hodaj dalje i nemoj stati jer će oni otraga početi premišljati o tome što čine. Većina se topnika nama pridružila još tamo kod skupa u šumi.”

Viragove su me ohrabrujuće riječi ispunile zahvalnošću i smirile moje uzbuđenje za kraće vrijeme. Virag je bio vrlo nježan prema meni i dokazao mi svoje duboku ljubav i povjerenje. Tada nisam mogao niti slutiti da će biti zadnji put da sam razgovarao s Viragom. Uskoro ću izgubiti Viraga i njegovo prijateljstvo za uvijek kao i sve ostale topnike 1. domobranske bitnice. Nikoga od njih neću više ikada sresti u svom životu, ali na to nisam mogao pomisliti hodajući tvrdom cestom u mrkloj noći oko ponoći tog kobnog 14. svibnja 1945. Bjelina kamenitog makadama ceste otezala se kao bijela traka u beskonačni mrak preda mnom. Hodao sam tom bijelom trakom, ali kako još dugo?

Ne mogu se sjetiti kako dugo smo hodali u potpunoj tišini koje su narušavali naši koraci kao škripanje obuće po kamenitoj površini. Osjećao sam hladnoću znoja na koži, pa sam podrhtavao od uzbuđenja i neumitnog straha. Privukao sam pištolj na dohvat ruke ne znajući što će se dogoditi. Hoće li na nas pucati? Činim li dobro što vodim sve te ljude u budućnost koje nitko ne može pretkazati? Obuzet tim mislima još sam se više znojio što me nije toliko smetalo kao činjenica da ne znam daleko smo već hodali. Jesmo li već blizu malog sela Pameče? Kad iznenada zaori iz mraka glas: "Stoj! Stoj! Stani gdje si i ne miči se! Inače pucam!" Prestrašio me je taj neumoljivi povik iz mraka, te nedvosmislena zapovijed. Stali smo kao ukopani. "Stali smo kako je naređeno!" viknuo sam natrag u mrak i poslušao čuju li se koraci iza mene. - "Tko si i kamo ideš? Govori glasno da te čujem!" rekao je odriješiti glas iz tame koji nije zvučao agresivno.

Skupio sam svu hrabrost da glasno uzvratim: "Domobranski časnik koji predvodi domobransku postrojbu na putu prema Slovenj Gradecu u susret armiji ili partizanima. Želimo se predati. Rat je za nas završen!" - Malo zatim se javi isti glas pitajući: "Jesi li ti komandant jedinice? Koji je tvoj čin i koje jedinicu predvodiš?"

Nisam bio siguran tko nas je to zaustavio. Jesu li to partizani ili armija ili, ako je po nesreći, neki ustaša? U sebi sam se molio da nas je zaustavila armija ili partizani, jer nam inače predstoji krvoproliće ovdje na cesti. "Reći ću svoj čin, ime jedinice koje predvodim i sve drugo što treba, ako ste partizani ili pripadnici Jugoslavenske armije. Ne želim ugroziti živote svojih ljudi da budu poklani od ustaša."

Nije trajalo dugo kada se oglasi netko drugi: "U redu! Mi smo Jugoslavenska Narodna Armija. Ti, družo oficiru pođi naprijed sam. Sam - jesi li razumio?" Okrenuo sam se Viragu i dohvatio mu ruku u brzom oproštaju ne prozborivši niti riječ. Grlo mi se toliko osušilo da ne bih mogao ništa izustiti. Krenuo sam polako korak po korak u mrak prema mjestu odakle se javio sugovornik zadnji put. Drhtao sam cijelim tijelom, a znoj mi se cijedio niz kralješnicu. Narednih nekoliko sekundi činile su mi se kao vječnost dok sam prelazio tu kratku udaljenost. Stao sam kada se je ponovno netko oglasio, ali iz drugoga smjera: "Stoj! Stani gdje si i ne miči se više! Tko si i koja je tvoja jedinica?"

Skupio sam svu snagu i pokušao mirno odgovoriti: "Ja sam domobranski zastavnik 1. domobranske haubičke baterije. Većina vojnika baterije čeka podalje iza mene na cesti. Mi se želimo predati Jugoslavenskoj armiji." - "Družo, razumijem te. Jesi li naoružan?" - "Jesam. Nosim sa sobom samo lako naoružanje. Topnici imaju samo pješačko oružje sa sobom. Koji kilometar iza nas ostavili smo naše topove, sva kola i konje vezane pored šume."

“Gdje je komandant baterije?” - “Ne znamo. On je napustio baterije s ostalim oficirima jučer poslije podne bez daljnje zapovijedi. Mi se želimo predati partizanima ili Armiji.” - Malo se zatim javi isti govornik:”U redu, družo! Rat je završio za tebe. Hodaj polako napred i drži ruke iznad glave!”

Počeo sam polako hodati niz cestu držeći ruke iznad glave, a srce mi je divlje lupalo, pa sam bio uvjeren da to svatko može čuti. Naprtnjača mi je truckala po kralješnici pri svakom koraku, pa sam osjetio na koži leđa kako se cijedi hladan znoj. Nakon desetak koraka javio se ponovo neki glas iz mraka: “Hodaj polako naprijed desnom stranom ceste i stani nakon deset koraka. Baci desno sve oružje što imaš sa sobom. Ponavljam, SVE ORUŽJE na sebi, družo! Razumeš!”

Pošao sam desetak koraka desno i izvukao svoj njemački “08” pištolj, pa izvadiši udarnu iglu bacio je u jednom smjeru. Potom sam izvadio magazin, te ga bacio s pištoljem u drugom smjeru. Nitko više neće koristiti moj pištolj. Kao posljednja radnja bila je ručna granata kojoj sam odvrnuo glavu, izvukao upaljač i oprezno odbacio malo dalje, te čuo kako se otkotrljala u jarak pored ceste. Na tren u nedoumici sam odlučio da mi više ne treba opasač i torba pištolja, pa sam i to bacio u jarak. To mi više neće trebati. Ja sam sada bio nenaoružan, vojnik spreman postati nečiji ratni zarobljenik.

Okrenuo sam glavu i javio se prijašnjem naredbodavcu da sam izvršio kako je bilo zapovjedbno, te da sam se razoružao. Uskoro zatim mi je naređeno da nastavim hodati cestom sve dok ne dobijem novu zapovijed. Tako, družo moj, postao si ratni zarobljenik - nisam mogao niti naslutiti što to znači ili što me čeka u skoroj budućnosti. Moj me je put u zarobljeništvo vodio u potpuni mrak ne samo zbog noći bez mjesečine već možda više zbog potpune tame neizvjesnosti mogeg usuda.

* * * * *